

Kősziklára építve

Built upon His Rock

Írások Dávidházi Péter tiszteletére
Writings in Honour of Péter Dávidházi

Szerkesztette
Panka Dániel, Pikli Natália és Ruttkay Veronika

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Angol-Amerikai Intézet
Anglisztika Tanszék
Budapest • 2018

ISSN 2061-5655

ISBN 978-963-284-944-7

Copyright © Szerzők / The Authors, 2018
Editing copyright © Panka Dániel, Pikli Natália & Ruttkay Veronika, 2018

Kiadta az ELTE BTK Angol-Amerikai Intézet Anglisztika Tanszék

Minden jog fenntartva

A borítót tervezte • Szilágyi N. Zsuzsa
Tipográfia & nyomdai előkészítés • Fejérvári Boldizsár
Dávidházi Péter portréja (szemközt) • Dávidházi Bea felvétele
Nyomdai munkálatok • Pátria Nyomda Zrt.
1117 Budapest, Hunyadi János út 7.

Tartalomjegyzék / Table of Contents

Tartalomjegyzék / Table of Contents i

Ferencz Győző

Idő, hang, mérték, súly vii

Horatiusi óda, nemzeti ízre szedve

Előszó ix

Preface x

Laudation xi

Köszöntő xiii

Almási Zsolt

A gépi szövegelemzés episztemológiai státuszáról I

Kvantifikáció és spekuláció

Bényei Tamás

„Mitikus kontra-relief” 10

Bibliai utalások Jeanette Winterson *Oranges Are Not the Only Fruit*
című regényében

Berkes Tamás

A Hanka-féle *Kéziratok* egykor és ma 22

Enikő Bollobás

Intersubjective Exorcism and Giving Face to the Dead 29

Péter Nádas's *Encounter* as Reverse Prosopopeia

Zsolt Czigányik

Cultic Heroes in Everyday Discourse 36

A Brief Analysis of the Cults of Shakespeare and Orwell

Csonki Árpád

„még áll a erősen” 45

A *Zalán futása* vesztesei és győztesei

Csörsz Rumen István

„amint húrjába csap” 54

David Damrosch

Comparative Literature and the Austro-Hungarian Diaspora 61

Deczki Sarolta

Visszatérő szellemek 70

- John Drakakis*
- 77 **Shakespeare's Styles or What You Will**
The Case of *Hamlet*
- Eisemann György*
- 85 **A líra romantikus hangja és visszhangja**
- Balz Engler*
- 92 **Quoting Shakespeare: "Words, words, words"?**
- Boldizsár Fejérvári*
- 98 **Thomas Rowley's Praises of William Canynge**
Chatterton's Blueprint for His Romantic Cult
- Fórizs Gergeby*
- 105 **Berzsenyi Hellenisz-motívuma és az új mitológia**
- Földváry Kinga*
- 113 **Áltörténelmi ál-Shakespeare adaptáció**
Jancsó Miklós: *A zsarnok szíve, avagy Boccaccio Magyarországon*
- Frank Tibor*
- 120 **Toldy Ferenc ismeretlen bölcsészeti pályázati bírálata 1872-ből**
- Judit Friedrich*
- 125 **A Camel? A Weasel? A Whale?**
Shapes in the Mist of Forgetfulness in Kazuo Ishiguro's *The Buried Giant*
- Gábori Kovács József*
- 132 **Szász Károly díjnyertes hőskölteményei a Nadasdy-pályázatok sorában**
- Bálint Gárdos*
- 139 **No Quiet Spot: *The Vanity of Human Wishes* and Exemplary History**
(An Exercise in Nostalgia)
- Hajdu Péter*
- 147 **Ki beszél parafrázisban?**
Egy McEwan-novella parafrázisa egy McEwan-regényben
- Hegedüs Béla*
- 154 **Logosz és mítosz**
A nyelvi megismerés lehetséges forrásai és az irodalmak kezdetei
- Sándor Hites*
- 163 **How to Begin and How to End National Narratives?**
Histories of Literature and Economic Thought in 19th-century Hungary

	<i>Peter Holland</i>	
	Forgiving and Forgetting	171
	Shakespeare and Power	
	<i>Andreas Höfele</i>	
	Cult among the Coal Mines	179
	Saladin Schmitt and the Bochum Shakespeare	
	<i>Kállay Géza</i>	
	„S ha kételkedem, akkor bizonyíts”	188
	A shakespeare-i ismeretelmélet metafizikai vonatkozásai	
	<i>Kappanyos András</i>	
	Arany köpések, szálló igék	198
	<i>David Scott Kastan</i>	
	The (In)Complete Shakespeare	207
	<i>János Kenyeres</i>	
	“This is a beauty of dissonance”	215
	Conceptions of the North in Canadian Literature	
	<i>Kiczenko Judit</i>	
	A Toldi-trilógia néhány transztextuális vonatkozásáról	224
	<i>András Kiséry</i>	
	Histories of Media in the 1930s	232
	Kerényi, Ethnology, and Mythography	
	<i>Kiss Attila Atilla</i>	
	Koramodern retorika és a reformáció szemiotikája	240
	Puttenham alantás rímfaragói és az angol reneszánsz thanatológiai válsága	
	<i>Korompay H. János</i>	
	„Amit erről álmodám”	248
	Álom és költészet Arany János életművében	
	<i>Zoltán Márkus</i>	
	The (Un)timeliness of Shakespeare’s Hybridity	258
	<i>Milbacher Róbert</i>	
	Vörösmarty és Milton	265
	<i>Péter Ágnes</i>	
	Vándor, végy búcsút e helytől...	271
	Gróf Széchenyi István és Percy Bysshe Shelley Itáliában	

- Péteri Éva*
279 **Tengeri fürdő és Shakespeare-szósz**
Adalékok a Shakespeare-kultusz viktoriánus történetéhez
- Natália Pikli*
285 **Remember Jephthah, Forget the Hobby-Horse**
Ballad, Proverb, Song, and Play in Shakespeare's World
- Pintér Károly*
296 **Zsenikultusz és nemzetkultusz**
Gondolatok Dávidházi Péter könyvének margójára
- Porkoláb Tibor*
307 **Emlékóda és emlékbeszéd**
Módszertani elvek
a kommemoráció szónoki műfajainak textológiai és filológiai vizsgálatához
- Paola Pugliatti*
315 **Biography and History**
A Reassessment
- D. Rácz István*
322 **Változatok Weöres Sándorra**
Edwin Morgan költészete
- Veronika Ruttkay*
331 **Robert Burns and the Beginnings of Comparative Literature**
Sámuel Brassai's "After Reading Burns: An Open Letter to Pál Gyulai" (1871)
- Sélei Nóra*
340 **„Az irodalom nem lehet egy nő életpályája, és ne is legyen az”**
Párhuzamok az angol írók 19. századi megítélése és Gyulai Pál nézetei között
- Boika Sokolova*
350 **An Anatomy of Collapse**
Ralph Fiennes' Film *Coriolanus* (2011)
- Stróbl Erzsébet*
359 **Az Úr második szolgálóleánya**
I. Erzsébet királynő kultusza a kora Jakab-korban
- Szénási Zoltán*
367 **A magyar nemzettudat kis-tükré**
Beöthy Zsolt irodalomtörténeti szintéziséről
- Szilágyi Márton*
374 **Honnan tudhatott fontos részleteket Kölcsey Kazinczy Ferenc fogságáról?**
(Egy adalék)

	<i>Szörényi László</i>	
	Armida, a „csodanémber”	379
	<u>Tarjányi Eszter</u>	
	Egy álnév nyomában	389
Arany János életében utoljára megjelent verse és szerzője: Hajnal Péter		
	<i>Andrea Timár</i>	
	French Terror—French Theory	395
Shakespeare’s <i>Macbeth</i> , Wordsworth’s <i>The Prelude</i> (Book X), and the Derridean Logic of Autoimmunity		
	<i>Zsuzsa Török</i>	
	Transnational Scissors-and-Paste Journalism	403
Victorian Women Writers in the Hungarian <i>Szépirodalmi Figyelő</i>		
	<i>S. Varga Pál</i>	
	„Gyalog bizon’...”	410
Arany János és a „pedestris Múza”		
	Tabula Gratulatoria	419

Stróbl Erzsébet

Az Úr második szolgálóleánya

I. Erzsébet királynő kultusza a kora Jakab-korban

*She was and is (what can there more be said?)
On earth the chief, in heaven the second, maid.¹*

Szepsi Csombor Márton református lelkész 1617-ben Angliában meglátogatta a Westminster apátságot, melyről így ír:

Nagy rettenetes temploma ez Monostornak, kiben mostan az Királyok temetkeznek, ebben nyughszik az jó emlékezetű Ersebet Királynének teste, ebben az ő Nénnye Maria Stuard Scotianak Királyneia, ez mostani Iakab Királynak Anyja, akinek gonosz czelekedetiért Ersebet az ő szokások szere[n]t feiszével feiét vetete és ide temettete. Ez templo[m] az ben[n]e leuő szép koporsok miat érdemlette hogy Anglianak három czudai közibe szamlaltatnék.²

Szepsi beszámolója, melyben az uralkodó Jakab király anyjának „gonosz cselekedeteit” említi, és a tizennégy éve halott Erzsébetet „jó emlékezetűnek” nevezi, tanúskodik arról, hogy Tudor Erzsébetet halála után nem sokkal mély tisztelet övezte. Erzsébetet már életében sokszínű dicsőítés vette körül,³ de a trónra kerülő új Stuart dinasztia alatt a kultusz nemhogy elhalványult volna, hanem tovább nőtt, sőt, a viharos és polgárháborúval terhes 17. században uralkodásának negyvenöt éve nemzetformáló mítosszá erősödött. Az azóta eltelt több mint négyszáz év alatt a királynő alakját számos szimbolikus jelentéstartalommal ruházták fel, mely inkább az adott korszakot tükrözi, mintsem a történelmi valóságot. Kultusza az angolszász országokban mindmáig töretlen, de az Erzsébet halálát követő évtized alatt megteremtett ikonográfia ma is kulcsfontosságú. Jelen írás a posztumusz kultusz első tíz évét vizsgálja, és választ kínál a Szepsi leírásából következő kérdésekre, hogy miért alakult ki ilyen gyorsan e tisztelet, mi elevenítette fel az elhunyt királynő emlékét és mi tartotta életben.

Erzsébet halála ötven év női uralkodásnak vetett véget (I. Mária: 1553–58, I. Erzsébet: 1558–1603), melynek legutolsó évtizede az öregedő királynővel, a növekvő udvari

1. Idézi Michael Dobson és Nicola J. Watson: *England's Eliza: An Afterlife in Fame and Fantasy*. Oxford, Oxford University Press, 2002. 43. „Ő volt a földön a legfőbb, (Mondjak-e többet róla?) / Most a mennyben az Úr második szolgálóleánya” (Saját fordítás).

2. Szepsi Csombor Márton: *Europica Varietas*. [Kassa, 1620.] Budapest, Neumann, 2002. 205.

3. Sok fontos munka íródott e tárgyban, Francis Yates-től Roy Strong és John Guy művein át Louis Montrose-ig. Jelen tanulmány szerzője is ebben a témában írta disszertációját: *The Cult of Elizabeth: Ideology, Representation and Ritual*. ELTE, 2009.

pártoskodással és az ország gazdasági nehézségeivel egy autokratikus és sokak által kritikus szemlélt korszakot zárt le.⁴ A gyász alkalmából megjelent írások és versek egyszerre méltatták a királynő érdemeit, és üdvözölték az új királyt, kit a himnuszokban Erzsébet hamvaiból újraéledt főnixmadárként emlegettek: „Luna halott, most tekints a Napra / Melynek sugarai felszárítják a könnyeket. / Hamvaiból főnix születik, / Király, kinek koronáját dicsőség övezi.”⁵ A reményteljes öröm azonban nem tartott sokáig, hamar megingatta az alattvalók bizalmát az Anglia ősi szokásait figyelmen kívül hagyó uralkodói stílus, mely az új királyt jellemezte. A parlamentben Jakab már 1604 márciusában hangot adott azon véleményének, hogy „a kiskorúak, zsarnokok, nők illetve gyengeelméjű királyok uralkodása alatt kialakult precedenseket nem lehet jogalpnak tekinteni”,⁶ ezzel pedig a parlament által 1547 óta elért összes eredményt megkérdőjelezte. 1607-ben a velencei nagykövet, Nicolò Molin már Jakab növekvő népszerűtlenségéről számol be:

A népet sem nem kényezteti, sem nem szórakoztatja, nem úgy, mint a volt királynő tette, ki így elnyerte szeretetüket. Az angolok rajonganak uralkodóiért, és ha a király százszor is menne el az utcán egy nap, akkor is mindenki kirohanna megnézni. A nép szereti, ha a király kimutatja tetszését hűségük láttán, mint ahogy ezt a volt királynő jól tudta és cselekedte; de ez a király nem szenvedheti, inkább lenézi, és nem szereti a népet. Emiatt a királyt megvetik, szinte gyűlölik. Tulajdonképpen a király inkább visszavonultan él nyolc-tíz udvaroncával, mintsem az ország szokásainak és a nép elvárásainak megfelelően a nyilvánosság előtt mutatkozva.⁷

Ebben az időszakban újították fel Erzsébet trónra lépési napjának (november 17.) ünneplését, mely a század végéig gyakorlatilag töretlen maradt.⁸ Godfrey Goodman püspök e szokásról visszaemlékezéseiben így írt:

4. Ezt az utolsó évtizedet John Guy a sok felmerülő konfliktus miatt Erzsébet „második uralkodásának” nevezi, és elkülöníti a korábbi évektől. John Guy: *The 1590s: The Second Reign of Elizabeth I?* In: John Guy (szerk.): *The Reign of Elizabethan Court and Culture in the Last Decade*. Cambridge, Cambridge UP, 1995. 1–19.

5. Saját fordítás. „Luna’s extinct, and now beholde the Sunne, / Whose beames soake up the moisture of all teares. / A Phoenix from her ashes doth arise, / A king at whose faire Crowne all glory aymes.” Henry Petowe: *A Fewe Aprill Drops, Showered on Hearse of Dead Eliza*. In: Elizabeth Goldring et al. (szerk.): *John Nichols’s The Progresses and Public Processions of Queen Elizabeth I*. Oxford, Oxford University Press, 2014. V: 229–234. 234.

6. Saját fordítás. „Precedents in the times of minors, of tyrants, or women, or simple kings [are] not to be credited.” In: Thomas Bayly Howell (szerk.): *Cobbett’s Complete Collection of State Trials*. London, T. C. Hansard, 1809. II: 98.

7. Saját fordítás. Idézi Julia M. Walker: „Reading the Tombs of Elizabeth I”: *English Literary Renaissance*, 1996/3. 510–530. 518.

8. A század végére ezen alkalmak hatalmas katolikusellenes tüntetéssé fejlődtek. Különösen nagy politikai hangsúlyt kapott november 17. az 1678–81 közötti kizárási válságban, amikor a

[A]z emberek többsége általában belefáradt egy öregasszony kormányzásába. [...] De néhány év múltán, mikor megtapasztaltuk, milyen a skót kormányzás, akkor a skótok becsmírléseként, és utálatunk és megvetésünk kifejezéséül, a királynő mintha újraéledt volna; akkor emlékéül nagyban magasztalták, – oly nagy harangozás, oly sok népünnepély és őt magasztaló prédikáció hangzott el, sok templomban megfestették síremlékét, és gyakorlatilag nagyobb ünnep és öröm volt a koronázására való visszaemlékezés, mint Jakab király trónra lépése.⁹

E rituálék – harangozás, tűzgyújtás, emlékállítás a helyi templomban – nagy jelentőséggel bírtak Erzsébet kultuszának megszilárdulásában, hiszen olyan közösségi élményeket biztosítottak, amelyek az együvé tartozást erősítették, és alkalmat teremtettek szimbolikus jelentéstartalmak felidézésére. Habár az 1630-as évekre már egyértelműen a Stuartellenesség hatotta át a legerőteljesebben az Erzsébetről születő munkákat, a kora Jakabkor Erzsébet-tisztelete még jól megfért az új uralkodóhoz való hűséggel; ekkor elsősorban Erzsébet protestáns „szentként” történő tiszteletére helyezték a hangsúlyt.¹⁰ Az 1603-ban *Sorrowes Ioy* [A bánat öröme] című gyászverseket tartalmazó kötetben például az égbe költözött második szűzként éltették,¹¹ megteremtve ezzel a mennyekbe beérkezett, azaz kiválasztott és üdvözült protestáns hívő példaképét. Ezzel párhuzamosan – az anglikán hitvallás egyik alappilléreként számon tartott *Mártírok könyvének* szellemében (John Foxe, 1563, 1570, 1576, 1583) – a figyelem Erzsébet mártírsorsára összpontosult. Igaz ugyan, hogy Erzsébet nem halt mártírhalált, mint Foxe egyháztörténetének hősei, viszont nővére, I. Mária alatt elviselt hányattatásainak kidomborításával minden más értelemben – imádságos lelkületével, sorsának alázatos és türelmes viselésével, az áldozati bárány szerepének elfogadásával – megfelelt a foxe-i tradíciónak.

whig párt a katolikus trónörökös, Jakab yorki herceget kívánta kirekeszteni a trónutódlásból. Erzsébet trónra lépésének évfordulóján hatalmas menetet tartottak, amelyben a pápa faragott mását hordozták körbe, és végül Erzsébet királynő Temple Barnál álló szobra előtt máglyára vetették. Lásd például az ez alkalomról beszámoló pamfletet: *The Solemn mock procession of the Pope, Cardinalls, Iesuits, fryers &c. through ye city of London, November ye 17th, 1679*. London, Jonathan Wilkins, 1680.

9. Saját fordítás. Godfrey Goodman: *The Court of King James I*. London, Richard Bentley, 1839. I: 97–98. Lásd még erről Francis Osborne: *Historical Memoires on the Reigns of Queen Elizabeth and King James*. London, Grismond, 1658. 107–108.

10. John Watkins: *Representing Elizabeth in Stuart England: Literature, History, Sovereignty*. Cambridge, Cambridge University Press, 2002. 39.

11. „On angels wings our Queene to heaven flieth. / To sing a part of that celestially lay / Which Alleluiah, Alleluiah crieth. / In heavens chorus so at once are seene / A virgin mother, and a maiden Queen.” „Angyalok szárnyán királynőnk égbe szállt / énekelni a mennyei szólamot / mely Alleluját, Alleluját kiált. / Együtt látszik égben éneklő / Szűzanya és szűz királynő.” Saját fordítás. Goldring et al. (szerk.): *John Nichols's The Progresses*. V: 754.

Erzsébet kultuszának talán legizgalmasabb megnyilvánulásai a korabeli londoni színpadi ábrázolásai. Az egyik legelső darab (melyben ugyan nem jelenik meg, de fivérének írt sorait felolvassák) Samuel Rowley drámája, a „Ha meglátsz, megismersz” (*When You See Me, You Know Me*; bemutató 1604, első kiadása 1605). A kronológiával meglehetősen mostohán bánó darabban VIII. Henrik mellett a fiú trónörökös, a későbbi VI. Edward a főszereplő, akiről világosan kitetszik, hogy Stuart Henrik előképe, a radikális protestáns udvaroncok reményeinek letéteményese.¹² (A darabban VIII. Henrik fiának születését várva, a gyermeket IX. Henrikként emlegeti, tehát azzal a címmel, amit Stuart Henrik kapott volna, ha megélte volna a felnőttkort.) Edward két nővérétől kap levelet, s míg Mária levele a katolikus ceremónia üres szófordulatait visszhangozza, Erzsébet levele egyszerű, szívhez szóló, és Edward felismeri benne az erényes élet mintaképét (I1r). E darab másik érdekessége, hogy először jelennek meg benne a Tudorok mint élő, hűsvér alakok, tehát deszakralizálva és megszabadítva az őket körülvevő sablonossá merevedett kliséktől. Mintha csak Jakab király ellentétét rajzolta volna meg Rowley: VIII. Henrik álruhában járja a londoni utcákat, együtt bolondozik az emberekkel, iszik velük, sőt, még börtönbe is kerül.

Ugyanilyen egyszerű – a néppel törődő és jótékony – leányként ábrázolja Thomas Heywood Erzsébetet 1605-ös „Ha engem nem ismersz, akkor senkit sem” (*If You Know Not Me, You Know No Body, First Part*) című drámájában, amely a nővére, Mária uralkodása alatti viszontagságokat mutatja be. Az ájtatos és alázatos, a szenvedéseket türelemmel viselő Erzsébet szembeötlően különbözik a festményekről jól ismert magabiztos és határozott arctól; a félelmeinek és szorongásainak hangot adó leány gyötrődései nagyon emberiek. Itt is előtérbe kerül a Tudorok és az egyszerű nép szeretetteljes kapcsolata, amelyet Heywood több példával is igyekszik kidomborítani: katonák, szolgák, szegények együttérzésükről és szeretetükről biztosítják Erzsébetet, sőt, London harangzúgással fejezi ki tiszteletét előtte (D2r). Erzsébet hűségüket látván pénzt oszt, és mikor az őt kísérő Beningfield katonákat küld a kiáltozó emberek ellen, megvédi őket: „Nem szükséges, a szegények szeretnek, csak a gazdagok vetnek meg, / És ha meg is fékezed nyelvük, hagyd, hadd szemléljenek. / Szeretetek fájdalmam nem enyhíti, sőt csak nehezíti: / Imádkozzatok értem a szívetekben, ne a nyelvetekkel. / Látja, Uram, látja, lecsendesítettem őket, / Egy sincs köztük, ki ne vitatná bukásom.”¹³ A darab legvége is Erzsébet és London kapcsolatát hangsúlyozza: az 1559-es londoni bevonulás eseményei elevednek meg, amikor Erzsébet egy angol nyelvű Bibliát kap a várostól: a királynő a könyvet megsókolja és magasztalja. Így fejeződik be a mű, amelynek voltaképp egyik

12. Stuart Henrik (1594–1612), Jakab elsőszülött fia, aki tizennyolc évesen halt meg tífuszban.

13. Saját fordítás. „It shall not need, the poore are loving, but the rich despise, / And though you curbe their tongues, spare them their eyes, / Your love my smart allayes not, but prolongs: / Pray for me in your hearts, not with your tongues. / See see my Lord, looke, I have stild them all, / Not one amongst them but debates my fall.” Thomas Heywood: *If You Know Not Me, You Know No Body, Part 1*. London, Butter, 1623. D2r.

főszereplőjévé magasodik a város, amelyik szereti, megvédi és jövőt formáló programmal látja el az új királynőt.

Heywood még ugyanazon évben folytatást is írt darabjának, ahol Erzsébet posztumusz kultuszának egy másik fontos eleme jelenik meg: a beérkezett, igazságos, de irgalmas, gazdag és békés országot uraló „*Good Queen Bess*”. A „Jó Böske királyné” alakja egyesíti magában a nosztalgikus szeretetet, közvetlenséget és a megkérdőjelezhetetlen protestáns igazság gondolatát. Szerepe a darabban nem is túl izgalmas, hiszen végig e statikusan ábrázolt erényeket képviseli, személye változatlan és szent, így semmi feszültségnek nem lehet forrása. Nem is vesz részt igazán a mű cselekményében, csak rituális alkalmakkor jelenik meg, szinte azonosulva a darab nyomtatott kvartójának címlapján látható, kikeményített szoknyákba és gallérba bújtatott, koronázási jelvényeket viselő alakkal. Megnyitja Gresham új tőzsdeépületét, ezzel fejezve ki elkötelezettségét az új rend mellett; célpontja lesz egy merényletkísérletnek, mintegy jelezve az ország fenyegetettségét; és jelen van az Armada legyőzésénél, azaz az ország védelmezőjévé válik. Itt érhetjük tetten az Armada-mítosz fejlődésének egyik korai állomását is. Míg Erzsébet Tilburyben elmondott beszédének szövegkiadása még ötven évet várattott magára,¹⁴ az angol kulturális emlékezetben már élénken jelen voltak bizonyos motívumok, melyek még épülhettek a szemtanúk, a korabeli nyomtatott verses és prózai beszámolók és a győzelemi ünnepek mámorának emlékeire, és melyek a későbbi, jól ismert beszéd alappilléreivé váltak. A darabban Erzsébet utal nőként betöltött férfiszerepének nehézségeire („Ó bár Isten és a Természet / Férfi alakot adott volna szellemünknek”), önfeláldozására („a legutolsóért is véretem áldoznám”), nőként mutatott bátorságával lelket önt katonáiba („fenséged elhatározása új lelket / Öntött katonáink keblébe”), jutalmat ígér nekik („bátorságotok dicséretet érdemel”), és utal az angolok győzelmének zálogára: az isteni gondviselésre („Habár az ellen-ség legyözve, / A győzelem nem a miénk, hanem az egeké”).¹⁵

Míg a dráma befejező mondata a békét hangsúlyozza („nem kívánunk háborúkat, de meg kell védenünk, ami a miénk”),¹⁶ az 1605. november 5. után leleplezett lőporos

14. A Tilbury-beszéd általában elfogadott szövegének első nyomtatott kiadása: *Cabala, Mysteries of State, in Letters of the Great Ministers of K. James and K. Charles* (London, Bedell and Collins, 1654); ez valószínűleg egy 1623-ból fennmaradt kézíratra épül: BL, MS Harley 6798, art. 18, fol. 87. A szöveg hitelességének kérdéséről lásd Susan Frye: „The Myth of Elizabeth at Tilbury”: *The Sixteenth Century Journal* 1992/1. 95–114. és Janet M. Green: „»I My Self«: Queen Elizabeth I's Oration at Tilbury Camp”: *The Sixteenth Century Journal* 1997/2. 421–445.

15. Saját fordítás. „Oh had God and Nature, / Given us proportion man-like to our mind,” I3v; „with the meanest here Ile spend my boold,” K1r; „your royal resolution, hath created / New spirits in our Souldiers brests,” I3v–I4r; „your valours have the praise,” K1v; „For though our enemies be overthrowne, / Tis by the hand of heaven, and not our owne,” K1v.

16. Saját fordítás. „we wish no wars, yet we must guard our own,” K1v. Heywood *Ha engem nem ismeresz, akkor senkit sem* című drámájának 2. részét 1605. szeptember 14-i dátummal jegyezték be a londoni nyomdászok hivatalos nyilvántartásába (*Stationers' Register*), így valószínűsíthető, hogy a 1606-ban publikált mű még az összeesküvés előtt készült szöveget tükrözi.

összeesküvés – melyben néhány katolikus a parlament felsőházát kívánta királyostul levegőbe repíteni –, és az annak nyomán eluralkodó katolikus-ellenes hangulat harciasabbá és diadalmasabbá formálta Erzsébet kultuszképét. E „meg sem történt esemény” olyan angol protestáns konszenzust teremtett, mely az országot egységbe kovácsolta, és mely egyben a protestáns Nagy-Britannia „alapító eseményének” is tekinthető.¹⁷ A ki-hallgatások jegyzőkönyvei az 1588-as spanyol invázióhoz mérhető fenyegetettségről számoltak be, így Erzsébetnek az Armada feletti győzelme e leleplezett merényletkísérlet előképe lett, és Erzsébet az angolok és a protestantizmus szimbolikus óriásává nőtt. Christopher Lever „Erzsébet királynő könnyei” (*Queene Elizabeths Teares*) című – Erzsébetnek Mária uralkodása alatti szenvedéséről szóló, 1607-ben megjelent – verses elbeszélésének előszavában már egyenlőségjelet tesz Erzsébet királynő tisztelete és a hazafiaság illetve tisztesség közé: „tiszteljed emléket, kit a világban a legjobbak is csodálnak, kit te is tisztelni fogsz, ha tisztességes ember vagy, és igaz angol.”¹⁸

Thomas Dekker 1607-ben megjelentetett „A babiloni szajha” (*The Whore of Babylon*) című drámája ezt a jó és gonosz közti apokaliptikus küzdelmet ábrázolja, ahol Titania, a tündérkirálynő Erzsébet, míg a babiloni császárnő a római pápa allegóriája. E darab nem kívánt történelmi dráma lenni: „költőként írok és nem történészként” – vallja az író előszavában, azaz nem a történelmi események esetlegességét, hanem nagy igazságok állandóságát kívánja feltárni. A darab nagyban támaszkodik Spenser *Tündérkirálynőjére*, mely a korszakban rendkívül népszerű volt, de vele ellentétben Erzsébet udvarának eseményeit idézi, és azokat szabadon, drámai céljainak megfelelően csoportosítja. Összesen hét Erzsébet ellen irányuló támadásnak lehet a közönség szemtanúja, amelyek sorában csalárd házassági ígélet, merénylet, árulás és fekete mágia után végül a nagy tengeri támadás eseményei elevenednek meg a színpadon. A mű némajátékkal kezdődik, melyben Mária halála és Erzsébet trónra kerülése allegorikus személyek közreműködésével jelenik meg: *Igazság* egy barlang mélyén szunnyad, míg nem egy királynő halottas menete után életre kel, megkoronázzák, és apjával, *Idővel* Titaniát vezeti a színpadra, kinek átnyújtják a Könyvet (Bibliát).¹⁹ Titania megcsókolja azt, tanácsadói felé mutatja, kik kardot húzva fogadkoznak, hogy *Igazságot* és a Könyvet megvédik. A történet a kikezdhetetlen és egy igazság evidenciájára épül, melynek Dekker monumentális darabjával szócsöve kíván lenni. Habár nem aratott sikert a bemutatón – talán a tablószerű epizódok drámaiatlansága és összetett szimbo-

17. Anne James: *Poets, Plays and Preachers: Remembering the Gunpowder Plot in Seventeenth Century England*. Toronto, Buffalo, London, University of Toronto Press, 2016. 25.

18. Saját fordítás. „honour her remembraunce, whome all the best in the world do honour with admiration, which thou also wilt doe, if thou beest either honest, or truely English.” Christopher Lever: *Queene Elizabeths Teares*. London, V.S., 1607. 2.

19. E némajáték újra Erzsébet londoni bevonulását idézi, hiszen annak negyedik előképe a *veritas temporis filia* volt és a szereplők a jelenet után a királynőt az angol nyelvű Bibliával ajándékozták meg.

likája miatt²⁰ – Dekker kísérlete mégis jól jelzi a korszakban kialakuló Erzsébet-képet, mely a volt királynőt kizárólag abszolútumokban ábrázolja. Így már a 17. századi eleji londoni színházban megszületett az a Dávidházi Péter által definiált szellemi beállítódás, mely elengedhetetlen része minden kultusz kialakulásának, és mely tisztelete tárgya iránt „teljes és feltétlen odaadást” követel és „minden szóba jövő vád alól eleve felmenti”.²¹

Az első tíz év utolsó nagy színházi produkciója, mely a királynőt idézi, Shakespeare és Fletcher „Mind Igaz” (*All Is True*) címmel 1613-ban bemutatott darabja, mely később VIII. Henrik címmel jelent meg Shakespeare első összkiadásában (1623). Nemcsak a bemutatón szereplő címben, hanem magában a drámában is központi szerepet játszanak az „igaz” és „igazság” szavak. Míg a korábban említett darabokban is gyakran szerepel ez a kifejezés, azok mindig az egy igazságot hangsúlyozzák. Shakespeare és Fletcher művében sokkal összetettebb a kép: sok ember sokféle igazságát ábrázolja. A darab cselekményében viszonylag kevés eseménynek lehetnek szemtanúi a nézők, a legtöbbről a szereplők számolnak be, így-úgy, a maguk szemszögéből. A Prológus is arra figyelmezteti a közönséget, hogy az általa „kiválasztott igazságot” („our chosen truth” [Prol. 18.]) fogja bemutatni, és a „valós” és „igaz” bizonytalansága csupán a legvégső, Cranmer által közvetített próféciában oldódik fel. A megszületett gyermek (Erzsébet) feletti jóslat simítja csak el a sok mellé- és félrebeszélést, a két feleség alakja közötti feszültséget és VIII. Henrik döntésének visszásságát. Cranmer, kinek igazságát a közönség számára a foxe-i beszámolóból jól ismert mártírhál hitelesíti, Erzsébet uralkodását egy eljövendő aranykorként festi meg ezerszer ezer áldásával és békéjével (V. 4. 15–55.); a királynő személyét pedig bölcsnek és erényesnek, kit élete végén a szentek várnak (V. 4. 60.). E leírás teljesen illeszkedik a Jakab-korban kialakult Erzsébet-kultusz elvárásaihoz, olyannyira, hogy talán még az idősebb nézőkkel is sikerült elhíhetni e nosztalgiával megédesített és a próféciában előre jelzett múlt „valódiságát”.

Erzsébet posztumusz kultuszának első tíz évét vizsgálva méltán tehetnénk fel a kérdést, hogyan ábrázolták Erzsébetet a kor hivatalos történetírói. Sajnos az első hivatalos Erzsébettről szóló életrajz csak 1615-re készült el (William Camden: *Annales*), akkor is csak latinul, és az első angol fordítás csak a szerző halála után 1625-ben jelenhetett meg. Az eredeti, hivatalos megbízásra készült műben korántsem tükröződik a királynő növekvő tisztelete, sőt, ahogy Patrick Collinson kiemeli, inkább Stuart Mária hírének tisztára mosása lehetett a szerző célja.²²

20. Cyros Hoy: *Introductions, Notes and Commentaries to the Texts in „The Dramatic Works of Thomas Dekker” edited by Fredson Bowers*. Cambridge, Cambridge University Press, 1979. 308.

21. Dávidházi Péter: „Isten másodszüllöttje”: *A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza*. Budapest, Gondolat, 1989. 5.

22. Patrick Collinson: *Elizabeth I and the Verdicts of History*. In: *This England: Essays on the English Nation and Commonwealth in the Sixteenth Century*. Manchester, Manchester University Press, 2011. 143–167. 147–149.

Egy másik érdekes adalék a hivatalos udvari szemlélet megértéséhez Erzsébet Westminsterben lévő síremlékének sorsa. A királynő holttestét 1603-ban nagyapja, a dinasztiaalapító VII. Henrik központi sírboltjába helyezték el, azonban 1606-ban Jakab exhumáltatta, és nővérel, Máriával közös sírboltba helyeztette a szentély északi mellékhajójában. Jakab ugyanakkor anyjának, Stuart Máriának, a két királynő síremlékénél majdnem kétszer nagyobb emlékművet faragtatott a szentély déli mellékhajójában, és 1612-ben odavitette holttestét Peterborough katedrálisából.²³

Vajon mi hatott jobban a kora Jakab-kori honpolgárra: a központi királyi propaganda vagy a színházak világának Erzsébet-képe? Talán nem jelzi ezt más jobban, mint Szepsi Csombor Márton, akit ugyan a síremlékek lenyűgöztek, de aki mégis a „jó emlékezetű” Erzsébet királynőről és a „gonosz cselekedeteiről” híres Stuart Máriáról számolt be útleírásában.

23. Walker: „Reading the Tombs of Elizabeth I.” 519–524.